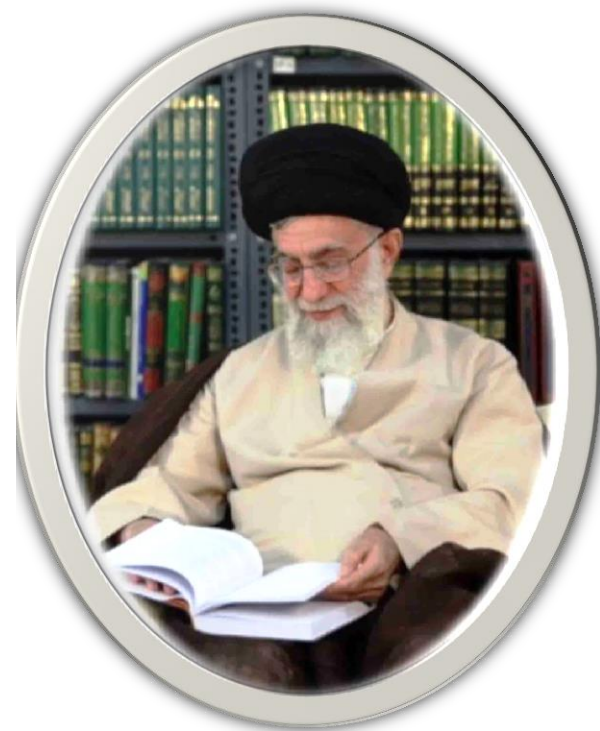

ره پویان حقیقت

اهمیت و جایگاه پژوهش

مدرسه علمیه فاطمیه کارون

معاونت پژوهش

آذر ۹۸

شکی نیست که تحقیق و پژوهش علمی در اسلام اهمیت بسیار فراوانی دارد و پرواضح است که افکار، اندیشه‌ها و آثار محققان و پژوهشگران هر جامعه زیر ساخت‌های علمی آن جامعه را تشکیل داده، بناهای علمی و نتایج عملی و تجربی فراوانی به همراه دارد. از این رو، اگر محققان و پژوهشگران ارزش‌های خوب و پسندیده اخلاقی را با مسائل پژوهشی خود همراه کنند؛ زیر ساخت‌های علمی جامعه اثرات و نتایج مثبت و همیشگی خواهند داشت و اگر خدای ناکرده با امور غیر ارزشی و غیر اخلاقی همراه شوند؛ نتایج منفی و ناپسند به دنبال خواهند داشت؛ به همین جهت در این یادداشت به برخی از آموزه‌های اخلاقی اسلام درباره پژوهش اشاره می‌شود.

۱. انگیزه الهی:

نخستین مسأله‌ای که شایسته و بایسته است پژوهشگران به آن توجه کنند این است که نیت و انگیزه خود را برای خدا خالص کنند و به خاطر جلب رضای خدا و تقرب به درگاه او تحقیق و پژوهشی انجام دهند. زیرا می‌دانیم که بر اساس نظام اخلاقی اسلام، نیت و انگیزه، به اندازه عمل و بلکه بیشتر از آن اهمیت دارد و به همین دلیل پیامبر اکرم (ص) فرمود: نیت مومن بهتر از عمل اوست (بحارالانوار ج ۷۰ ص ۱۸۶) ذکر این نکته ضروری است که اگر تحقیق و پژوهش به انگیزه دیگری مانند انگیزه‌های ثروت، قدرت و مانند آن صورت پذیرد هر چند ممکن است مدتی دنیای ما و دیگران را آباد کند اما چون در

راستای زندگی حقیقی ما نیست فاقد ارزش حقیقی همه جانبه خواهد بود و سود معنوی برای پژوهشگر نخواهد داشت.

۲. توکل:

از آموزه‌های اخلاقی اسلام، فضیلت توکل است که بر محققین و پژوهشگران شایسته و بایسته است در همه امور زندگی خود از جمله در تحقیقات و پژوهش‌های علمی، بر خدا توکل کنند. امام علی (ع) فرمود: کسی که بر خدا توکل کند مشکلات در برابر او خاضع، و اسباب برای او سهل و آسان می‌گردد. (غررالحکم حدیث ۹۰۲۸)

۳. احترام به پژوهشگران سابق:

پژوهش‌های نو و جدید - در حقیقت - نتیجه و محصول زحمات و پژوهش‌های پیشینان و دانشمندان گذشته است. پژوهشگران و محققان در هر دوره‌ای با بهره‌گیری از یافته‌ها و پژوهش‌های محققان گذشته می‌کوشند تا کاروان علم و دانش و اندیشه را پیش ببرند و افق‌های جدیدتری به روی خود و بشریت بگشایند. پیامبر اکرم (ص) فرمود: هر کس عالم و دانشمندی را گرامی بدارد مرا گرامی داشته و هر کس مرا گرامی بدارد خدا را گرامی داشته است... (جامع الاخبار ص ۳۹)

۴. شهامت و شجاعت در پژوهش:

محقق و پژوهشگر باید در انجام پژوهش و تحقیقات علمی با شهامت و شجاعت قدم برداشته و نباید به دلیل ترس از ناتوانی یا ترس از مشکلات احتمالی یا امکانات کم و .... از انجام کارهای بزرگ خودداری کند. این مسأله تا جایی مهم و اساسی است که از مشورت با شخص ترسو نهی شده است. امام علی (ع) فرمود: هرگز با انسان ترسو مشورت نکن چرا که تو را از کارهای مهم باز می‌دارد، و موضوعات کوچک را در نظر تو بزرگ جلوه می‌دهد. (غررالحکم حدیث ۱۰۳۴۹)

از طرفی دیگر پژوهشگر باید شجاعانه دنبال حق و حقیقت باشد و بعد از رسیدن به نتیجه - به خاطر اینکه ممکن است بسیاری از افراد آن را نپذیرند - از مطرح کردن آن نهراسیده و با شجاعت و شهامت از نظریه خود دفاع کند.

۵. امانت‌داری: امانت‌داری در پژوهش و تألیف، رکن

مهمی از حیات علمی و تحقیقی یک جامعه است. هر پژوهشگری اخلاقاً موظف است منبع و مدرک هر مطلبی را که نقل کرده ذکر کند. امانت‌داری در تحقیق و پژوهش اقتضا می‌کند که در نقل‌قول‌ها و یا در استنادها به سخن دیگران از قطعه کردن مطالب – که مخل مراد کامل آن نقل است – پرهیز شود. امام صادق (ع) فرمود: خداوند هیچ پیامبری را مبعوث نکرد، مگر این که راست گویی و اداء امانت نسبت به نیکوکار و بدکار جزو تعلیمات او بود. (کافی ج ۲ ص ۱۰۴)

۶. روحیه حقیقت‌جویی در پژوهش: شایسته و بایسته

است پژوهشگر همواره روحیه حقیقت‌جویی و حقیقت‌طلبی داشته باشد و همه تلاش و زحمت خود را در کشف حقیقت صرف کند. زیرا حق و حقیقت است که باقی خواهد ماند.

۷. پرهیز از کتمان حق:

یکی از مهم‌ترین مسائلی که پژوهشگران باید به آن توجه کنند این است که نباید حقایق و مسائل واقعی را که نیاز جامعه است کتمان کنند. پیامبر اسلام (ص) فرمود: هر گاه از دانشمندی چیزی را که می‌داند سؤال کنند و او کتمان نماید روز قیامت افساری از آتش بر دهان او می‌زنند (بحارالانوار ج ۵۷ ص ۳۰۱)

۸. پژوهش گروهی و استفاده از مشاوران:

از اخلاق پژوهش این است که تحقیقات علمی تا جایی که امکان دارد به صورت گروهی انجام گردد. زیرا از هر جهت مفیدتر از کارهای فردی و شخصی است، به عبارت دیگر پژوهشهای فردی هر چند در جای خود مفید و ارزنده است اما اتقان پژوهشهای گروهی قابل مقایسه با پژوهشهای فردی نیست. اهمیت مشورت تا حدی است که رسول گرامی اسلام (ص) – که صاحب علم لدنی بود – با اصحاب خود مشورت می‌کرد.

۹. پرهیز از شهرت‌طلبی و دنیا‌خواهی و تمایلات

نفسانی

برای پژوهشگر و محقق شایسته و بایسته است که در تحقیقات علمی خود از شهرت‌زدگی و دنیا‌طلبی بپرهیزد. زیرا این امور موجب دور شدن انسان از حقیقت و سعادت ابدی می‌شود.

قرآن کریم نکته بسیار مهمی را گوشزد می‌کند و می‌فرماید: کسانی که زندگی دنیا و زینت آن را بخواهند، (نتیجه) اعمالشان را در همین دنیا بطور کامل به آنها می‌دهیم و چیزی کم و کاست از آنها نخواهد شد. (ولی) آنها در آخرت، جز آتش، (سهمی) نخواهند داشت و آنچه را در دنیا (برای غیر خدا) انجام دادند، بر باد می‌رود و آنچه را عمل می‌کردند، باطل و بی‌اثر می‌شود. (هود/۱۵ و ۱۶)

ذکر این نکته ضروری است که هر کاری اگر به خاطر و هدف هوای نفس و دنیا باشد مذموم است، حتی اگر نماز، روزه و احسان نیز به خاطر هوای نفس و دنیا باشد مذموم و باطل است اما اگر آن کار برای امور اخروی یا برای برپایی احکام دین و یا امور دنیوی که منافاتی با امور معنوی و اخروی ندارد، باشد نه تنها ناپسند نیست بلکه پسندیده و مدح‌و نیز می‌باشد و گاهی در برخی از موارد لازم و واجب نیز خواهد بود. لذا باید به دنیا به دیده وسیله بنگریم و آن را مزرعه آخرت بدانیم و به هیچ عنوان، دنیا را برای دنیا و لذت‌های زودگذر آن نخواهیم چرا که آخرتی در پیش داریم و باید آماده سفر گردیم.

۱۰. پرهیز از شتاب‌زدگی

از آفات بزرگ پژوهش‌های علمی، شتاب‌زدگی و عجله بی‌مورد است. زیرا کمترین آفت عجله این است که مانع درک صحیح موضوع یا مساله می‌شود به همین جهت پژوهشگران از لحاظ اخلاقی شایسته است از شتاب و عجله دوری کنند.

پیامبر اعظم (ص) فرمود: از عجله بپرهیز؛ زیرا هرگاه عجله کنی نصیب و بهره خود را از دست خواهی داد. (مجموعه ورام ص ۲۵۵)

۱۱. پرهیز از سرقت علمی

یکی از نکات ناشایست اخلاقی در باب اخلاق پژوهش، بحث سرقت علمی است. محقق با اخلاق هیچگاه مطالب دیگران را به اسم خود منتشر نمی‌کند و حقوق فکری و معنوی افراد دیگر را محترم می‌شمارد.

۱۲. رعایت اولویت‌ها

از دیگر امور اخلاقی برای پژوهشگران این است که اولویت‌ها و نیازهای خود و جامعه را در نظر گرفته و به مسائل مهمتر، اساسی‌تر بیشتر اهمیت دهند. زیرا مسئولیت‌ها، وظایف دینی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، و ... پژوهشگران به اندازه‌ای زیاد است که دیگر امکان رسیدن به مسائل غیر ضروری نیست و گزراندن عمر به مسائل غیر ضروری و انجام ندادن کارهای مهم و ضروری تر باعث خسران و ضررهای غیر قابل جبران فردی و اجتماعی است.

امام علی (ع) می‌فرماید: علم و دانش بیشتر از آن است که بتوانی همه آن را بیاموزی و بر آن احاطه پیدا کنی؛ پس باید از هر دانشی بهترین‌های آن را برگزینی. (غرر الحکم، حدیث ۲۱۹۸)

۱۳. فهم کامل سپس نقد اندیشه

یکی از مهم‌ترین و حساسترین مسائل اخلاق پژوهش و نقد این است که محقق و پژوهشگر ناقد که در پی درستی و نادرستی یک اندیشه و نظریه است؛ نخستین و مهمترین شرط آن، این است که آن سخن و مطلب را به درستی فهمیده باشد. زیرا نقد بدون فهم دقیق مطلب، در حقیقت نقد ذهنیات خود ناقد است نه نقد آن مطلب یا مساله. (دقت شود)

بنابراین بر هیچ کس از لحاظ اخلاقی شایسته نیست پیش از فهم درست و دقیق یک نظریه و مدعا – به صرف تصویری مبهم، ضعیف یا احتمالی – به نقد آن بپردازد.

به جرأت می‌توان گفت اگر این آموزه در میان محققان و پژوهشگران جوامع بشری مراعات گردد بسیاری از نقدها و انتقادهای از بین می‌رود.

